

A pápák ekkor még elismerték ugyan a császárok felsőbbségét, de jövőendő uralmukat biztos alapokra fektették. Az egyház veszélyes versenytársa lett az államnak.

III. korszak. Az egyházi és pápai uralom.

(800—1215.)

ELSŐ FEJEZET.

Az egyház külső hódításai.

23. A skandináv és szláv népek megtérése.

Amint növekedett az egyház belső ereje és hatalma: olyan mértékben folytatta külső hódításait is. Erre a korszakra esik a *skandináv* népeknek: a svédeknek, a dánoknak, a finneknek és a norvégeknek megtérése. Köztük Ansgár francia szerzetes s később hamburgi érsek fejtett ki nagy buzgóságot, akit ezért „észak apostolának“ is neveztek.

A *szlávok* megtérése is a 9—10. században történt. Köztük kiváló munkásságot fejtettek ki *Cyryllus* és *Methodus* szerzetesek. Az első találta fel a róla nevezett *cirill-betűket*, amelyeknek segítségével a bibliát szláv nyelvre lefordította s ezáltal a kereszténység terjedését nagyban előmozdította. Az ők buzgóságuk folytán a bolgárok és a morvák lettek keresztényekké. Elterjedt még a kereszténység a 10. század végéig a vendek, a lengyelek és az oroszok között,

24. A magyarok és a kereszténység.

A magyarokhoz a kereszténység első sugarai keletről jöttek. Először *Bulcsu*, majd *Gyula* vezérek mint kezesek Konstantinápolyban tartózkodtak, hol a császári udvarban megismerkedtek a kereszténység tanaival. Utóbbi mikor onnan hazajött, egy *Hierotheus* nevű görög szerzetest hozott magával, aki különösen Erdélyben kedvező eredménnyel terjesztette a kereszténységet.

Sokkal nagyobb erővel hódított azonban őseink között a nyugati kereszténység. Géza fejedelem (972—997) feleségül vévén *Gyulának* keresztény hitben nevelt leányát: *Saroltát*, korán megkedvelte a keresztény hitet s annak szelídségre és türelmességre vezető irányzatát. Azt is belátta, hogy ez

a legalkalmasabb eszköz, miáltal népét a kalandos és háborus életről leszoktathatja s békés és polgáris foglalkozásra taníthatja. Erre pedig a vérrel szerzett hazá megtartása céljából is föltétlenül szüksége volt a nemzetnek.

Mikor azért *I. Ottó* német császárral szövetségre lépett, készséggel nyitotta meg az utat országában a nyugati kereszténység előtt (973). A következő évben már megkezdődött a térítés munkája. Nevezetesebb térítők: *Piligrin*, *Bruno*, *Wolfgang* és *Adalbert*. Maga a fejedelem is öccsével együtt megkeresztelkedett. Bár ő maga még az ősi vallás szerint is áldozott, de fiát, ki a kereszttségben *István* nevet nyert, már egészen a keresztény vallás szellemében neveltette.

Géza halála után *István* (997—1038) lett a fejedelem, akit a magyarok apostolának is neveznek. *István* II. *Henrik* bajor herceg leányát: *Gizellát* vette feleségül. Ő még nagyobb erővel és teljes buzgósággal fogott a keresztény hit terjesztéséhez. Német és olasz ker. papok költöztek be az országba, akik az *István* személyes vezetése mellett nagy sikerrel terjesztették a keresztény vallást. Azonban mégis voltak sokan, akik az ősi hithez ragaszkodtak. És amikor *István* rendeletben akarta őket a keresztény vallás felvételére kötelezni, akkor *Koppány* vagy *Kupa* somogyi főúr vezetése alatt fellázadtak. Azonban *István* az udvarában élt németek segítségével legyőzte a fölkelőket s még szigorubban követelte a kereszténység föl vételét.

István, amikor a keresztény vallás teljes megszilárdulását látta, követeket küldött Rómába II. *Sylvester* pápához, kérve őt, hogy részére küldjön koronát, mellyel magát királlyá koronáztassa. A követség, melynek feje és vezére *Asztrik* pannonhalmi apát volt, sikerrel végezte küldetését. A pápa nemcsak koronát adott, hanem az apostolság jelvényeül kettős keresztet is küldött. Egyben „apostoli király” címmel is kitüntette *Istvánt*. Ezenkívül megadta neki és utódainak azt a jogot, hogy az egyház ügyeit rendezzék, püspöki állásokat szervezzenek és azokat betöltsék.

István az 1001-ik évben *Esztergomban* királlyá koronáztatta magát. Azután hozzáfogott az egyház rendezéséhez. 10 püspökséget alapított, u. m. *Bácson*, *Csanádon*, *Esztergomban*, *Egerben*, *Gyulafehérváron*, *Győrben*, *Kalocsán*, *Nagyváradon*, *Pécsen* és *Veszprémben*. Köztük az esztergomi és kalocsai püspököt érseki címmel ruházta fel. Ezenkívül káptalanokat és apátságokat szervezett, templomokat és iskolákat építtetett. A főpapokat gazdag jövedelemmel látta el. Az alsópapság részére pedig behozta a dézma, vagy tized fizetését.

A ker. egyháznak ezen erőteljes szervezése és ezzel együtt a szerfölött érvényesülő idegen papi befolyás ismét visszahatást szült azok között, akik az ősi hithez még mindig

ragaszkodtak. Ezek II. Gyula erdélyi vezérrel az élükön fegyvert fogtak ősi hitük védelmére. Azonban István őket legyőzte. Erdélyt Magyarországhoz csatolta s ezáltal a nyugati egyház hatalmát Erdélyre is kiterjesztette 1002-ben. István 1038-ban azzal a tudattal halhatott meg, hogy hazájában a keresztény vallás biztos alapjait lerakta.

Még két ízben kísérelték meg a magyarok nem annyira az ősi vallás visszaállítását, mint inkább az idegen befolyás és a papuralom megakadályozását; de a róm. kath. egyház már jobban megvolt erősödve, minthogy az ilyen kísérletek célhoz vezettek volna. Az egyik ilyen lázadásnak esett áldozatul Gellért püspök, akit a Budapest mellett emelkedő, s róla elnevezett hegyről a mélységbe taszítottak.

MÁSODIK FEJEZET.

A pápaság.

25. A pápák uralkodási törekvései.

A hatalom nem ismer határt a maga terjeszkedésében. A pápák lassankint átvitték a köztudatba azt a felfogást, hogy a földi boldogságnak és mennyei üdvösségnek egyedüli eszközlője az egyház. Elterjesztették azt a hitet, hogy a pápa, mint az egyház feje, uralkodik a lelkeken. Így lett a pápa egyházi tekintetben a legfőbb hatalmasság.

Az egyházi hatalom mellett a világi uralomra is vágyakoztak. Ezen törekvésükben elősegítette az a körülmény, hogy Nagy Károly után olyan gyenge uralkodók következtek a császári trónon, hogy azokkal szemben könnyen megfélemedtek a pápák a császárnak tett hűségi esküről s könnyen elhitethették a világgal azt, hogy az egyházi hatalom fölötté áll a világinak.

Hogy a közvéleményt annál inkább megtévesszék, hogy hatalmi törekvéseiket hivatalosan is igazolhassák: hivatkoztak az u. n. *ál-Izidor* féle gyűjteményre. Izidor egy kiváló spanyol püspök volt a 7-ik században, aki a zsinati végzésekből és pápai rendeletekből gyűjteményt készített. Halála után a 9-ik század közepe táján valamely ismeretlen szerző ezt a gyűjteményt igen sok hamis rendelettel megtoldva, ismét forgalomba hozta. Ezt nevezzük *ál-Izidori gyűjteménynek*. A kegyes csalás célja az volt, hogy a pápai hatalmat a püspökök, zsinatok és világi uralkodók fölött állónak tüntesse föl s elhitesse azt, hogy minden jog és hatalom az egyházban, a politikai és polgári életben egyedül a pápától származik és hogy ez nem újítás, hanem régi elv és gyakorlat.

A pápák között, I. Miklós (858—867.) volt az, ki legelőször erre a hamisításra hivatkozott, hogy azáltal a maga uralkodását igazolja. Különben egyike volt a legkiválóbb pápáknak; de nagy tekintélyét a pápaság hatalmának emelésére használta. Ő volt az első pápa, aki uralkodási hatalmának külső jelvényéül magát megkoronáztatta. Koronázása alkalmával, amint lovára ült, II. Lajos király tartotta a kengyelvasát. Sem egyházi, sem világi tekintetben ellentmondást nem tűrt. Így II. Lothar lotharingiai királyt kényszerítette, hogy elvált feleségét ismét visszavegye. *Hinkmárt*, a hatalmas rheimsi érseket, jogai gyakorlásában korlátozta. És amikor a kelet-római császár helyettese a konstantinápolyi pátriárkai székre *Ignác* helyett *Photiust* emelte, ezt az intézkedést I. Miklós, mint egyetemes püspök, megsemmisítette.

26. VII. Gergely pápa.

A pápai hatalom kifejtésére és gyakorlására I. Miklós után a legtöbbet tett VII. Gergely.

VII. Gergely (1073—1085) családi nevén *Hildebrand*, szegény szülők gyermeke volt. Egy rokona Rómába vitte s ott jó nevelésben részesítette. VI. Gergely pápának udvari káplánja lett, kinek halála után a *clugni*(klűni) kolostorba vonult. IX. Leo pápa 1048-ban ismét Romába hívta. Innen kezdve őt pápa uralkodása alatt ő volt az egyházi ügyeknek vezére. Nagy tehetségével és sok tudásával ellenállhatatlan befolyást gyakorolt a pápákra. Határozott és öntudatos munkát fejtett ki abból a célból, hogy a pápaság uralkodása és hatalmi befolyása elől minden akadályt elhárítson. Az egyházi rend és fegyelem érdekében számos intézkedést tétetett, amelyeknek el nem titkolható célja az volt, hogy minden hatalmat a pápa kezében összpontosítson, de azt minden külső befolyástól függetlenítse. Ebből a célból ruháztatta a pápaválasztás jogát a bibornokok testületére (*conclave*), hogy a világi nemességgel szemben ez által is a pápa függetlensége biztosítva legyen.

A pápai szék elfoglalása után még nagyobb eréllyel fogott régi eszméjének a megvalósításához. Első dolga volt a *papok nőtlenségének* a behozatala (1074.) Ez intézkedésével elérte azt, hogy a papok menten minden családi gondtól és összeköttetéstől teljesen az egyháznak élhettek. Bár az alsóbb papság nagy része tiltakozott ezen intézkedés ellen, de VII. Gergely vasakarattal végrehajtotta. Azonban ez később sok visszaélésnek lett az oka és forrása. A következő évben már az úgynevezett *simonia*, vagy egyházi hivataloknak pénzért való árusítása ellen lépett fel. Ez alapján véve

helyes intézkedés is tulajdonképpen azt a célt szolgálta, hogy az egyház hivatalnokai a világi elem befolyása alól kivétesse nek. Ezért átkot mondott mindazokra, akik világi uralkodótól bármiféle egyházi hivatalt elfogadnak, vagy ilyet osztogatnak. Nyíltan hirdette, hogy a pápa „a fejedelmek és népek felett áll”, „hogy a királyság a pápaságtól nyeri fényét, melegét, mint a hold a magáét a naptól.” Éppen ezért a világi uralkodók az egyházi uralkodónak föltétlen engedelmességgel tartoznak.

A pápai hatalomnak ezen tulzásai ellen a világi uralkodók tiltakoztak. Különösen IV. *Henrik* ellene szegült ama pápai tilalomnak, hogy a püspökök és érsekek kinevezésével hagyjon fel. Ebből keletkezett az u. n. *investitura harc*¹ az egyházi és világi hatalom között. IV. *Henriket* az egyházból kiátkozta (1076). Ennek következtében a külömben sem rokonszenves uralkodónak alattvalói megtagadták a hűséget és engedelmességet. Ezért a király magát megalázva, kénytelen volt *Canossa* várában a pápát fölkeresni. Itt három napi vezeklés után fogadta a pápa s miután bocsánatot kért, feloldozta az átok alól.

A pápaság és császárság között megindult harcot tovább folytatták a VII. *Gergely* utódai. Ez a harc feldúlta nemcsak Német- hanem Olaszország békéjét is. Végül mind a küzdő felek, mind a nép békét óhajtott. Így jött létre 1122-ben a *wormsi* egyezmény, mely az *investitura* fölött folyt harcnak véget vetett. E szerint a császár lemond az *investitura* jogáról, de a pápa is beleegyezik abba, hogy a püspökök a császárnak hűségi esküt tegyenek.

27. III. Ince pápa.

III. *Ince* (1198—1216), családi nevén *Lothár*, előkelő család szülöttje. Kiváló jogi és teológiai kiképzésben részesült. Mindazok a hajlamai és tehetségei megvoltak, amelyek által a pápai szék tekintélyét biztosíthatta. Személyes tulajdonságai és külső körülmények kedvezése folytán az egyházi és pápai uralkodás alatta érte el fejlődése tetőpontját. Alatta érvényesült legteljesebben az a felfogás, hogy a pápa nemcsak az egyháznak tejhatalmú feje, hanem az egész világ kormányzója. Hatalmát csaknem mindenik európai országban éreztette s a pápai felfogásnak mindenütt érvényt szerzett. A különböző uralkodók engedelmességgel hajoltak meg előtte.

¹ *Investitura* a püspököknek a hivatalukba való beiktatását s a püspöki jelvényeknek, mint a pásztorbot és gyűrű — az adományozását jelenti. Az adományozás joga eddig a világi uralkodókat illette.

Első dolga volt, hogy Olaszországot az idegen uralkodók befolyásától megszabadítsa. Ezért *IV. Ottóval* szemben gyámfiát *II. Frigyes*t segítette a német-római császári trónra azon feltétel alatt, hogy ez szicilliai birtokaira nézve a pápa hűbéresse lesz s a püspökök választásánál semmi felség jogot gyakorolni nem fog. A francia királyt, *II. Fülöp Ágostot* arra kényszerítette, hogy elvált feleségét vegye vissza. Az angol királyt: *Földnélküli Jánost*, azzal alázta meg, hogy a canterbury-i érseki széken Róma jelöltjét elismertette, sőt hűbéri díj fizetésére is kötelezte. Magyarország belügyeibe is beavatkozott. Így amidőn *Imre* király és öccse *Endre* között viszály keletkezett, a pápa az *Imre* pártjára állott, mert ez a püspökök kinevezése körüli jogainak egy részéről lemondott.

A pápai szék erejét és fényét a legjobban kidomborította a *IV. lateráni* zsinat 1215-ben. E zsinaton egyházi részről mintegy 1500 érsek, püspök, apát, világi részről pedig számos fejedelmi követ volt jelen, akik minden ellenvetés nélkül elfogadták a pápának az eretnekek üldözésére a fülbegyónásra, az átlényegülésre és szentírás olvasásának a tilalmára vonatkozó előterjesztéseit.

E zsinaton a pápa maga előtt látta hódolni, nemcsak az egyházat, hanem a világi hatalmasságokat is. És ez mutatja azt a célt, amelyért a pápák évszázadokon keresztül olyan nagy kitartással küzdöttek és ami őket Jézus és az apostolok egyszerűségétől olyan messze elvitte.

28. A gör. keleti és gör. kath. egyházak keletkezése.

A keleti és nyugati kereszténység között bizonyos feszültség és ellentét korán tapasztalható. Más a szokása, műveltsége, éghajlata és más a vallása is keletnek, mint nyugatnak. Már a szentháromságról folytatott viták idején kitűnt az ellentét, amennyiben a keleti püspökök Ariushoz, a nyugatiak pedig Athanasiushoz csatlakoztak. Később, amikor a *toledói* zsinaton 589-ben a nyugati egyház még a niceai—konstantinápolyi zsinat határozatán is túlment s kimondotta, hogy a szentlélek nemcsak az Atyától, hanem a fiutól is származik, a keleti egyház ezt az eljárást az igaz hit megrontásának nyilvánította. Ezzel szemben vallotta az Atya legfőbb istenségét, mint akitől csak egyedül ered a szentlélek.

A hitbeli ellentét mellett a külső szokásokban, az ünnepekben, az istentisztelet nyelvében stb. több eltérés volt kelet és nyugat között. A húsvétot nem egyszerre ünnepelték. A keletiek nem fogadták el a papnőtleniséget és az úrvacsoránál az ostya használatát. Amíg nyugaton az istentisztelet nyelve kizárólag a latin volt s ez az egyháznak külsőleg is

bizonyos egységet kölcsönzött: addig keleten nem ragaszkodtak ilyen szigoruan a görög nyelvhez s itt a különböző nemzetek anyanyelve érvényesülhetett az istentiszteletben.

Azonban ezek a belső és külső eltérések még nem vittek meghasonlásba az egyházat. A szakadásnak tulajdonképeni oka a római pápa és a konstantinápolyi pátriárka hatalmi törekvése volt. A két fél között a versengés régi keletű, de a harc a 9-ik században tör ki nagyobb erővel, amikor I. Miklós pápa a *Photius* pátriárkasága ellen tiltakozik, amiért a pátriárka 866-ban kibocsátott enciklikájában eretnekségnek nevezi a nyugati egyház mindazon hit és szertartásbeli gyakorlatát, ami eltér a keleti egyház szokásaitól.

A két fél között még élesebben tört ki a harc a 11-ik században. Ekkor *Celluralius Mihály* pátriárka nemcsak megújította a *Photius* vádjait, hanem azokhoz még újakat is csatolt. Bármennyire is akarta a császár a két fél kibékítését, az nem sikerült. IX. *Leo* pápa kiátkozta a pátriárkát az egyházból. A pátriárka pedig azzal felelt, hogy ő nemcsak a pápára, hanem egyházára is átkot mondott. Ennek következtében az egyházban 1054-ben megtörtént a nagy szakadás. A keresztények egy része megmaradt a róm. kath. egyházban, amely a római pápát ismerte el fejének. A másik rész a konstantinápolyi pátriárka fennhatósága alatt külön egyházat alakított, amely *görög keleti*, vagy *óhitű* (orthodox) egyház nevet vett fel.

Történtek ugyan politikai okokból kísérletek a két fél közötti unio létrehozására, de ezek csak részben jártak sikerrel. Akadtak ugyanis olyanok a gör. keleti egyházban, akik elismerték a pápa fennhatóságát s ezekből alakult 1439-ben a *florenci zsinaton*, a *görög katolikus* egyház, amelynek hivei elfogadják a pápa fennhatóságán kívül a tisztító tűzről szóló, s a szentléleknek az Atyától s a fiutól származása tanát.

Erdély lakói közül a románok általában a keleti egyháznak lettek a hivei. Azonban később 1698-ban a Habsburgok befolyására *Atanasie* püspök vezetése mellett egy részük elfogadva az uniót, a görög katolikus egyházba ment át, akiket ezért *unitusoknak* is neveznek.

29. A kereszties hadjáratok.

Kelet és nyugat között fennálló ellentétnek egy hatalmas fellángolása a kereszties hadjáratok. Közvetlen okot e hadjárat megindítására a mohamedánok szolgáltattak. Ehhez járult a középkori keresztények vakbuzgó rajongása. Ezek t. i. Palesztinát szentföldnek tekintették. Ott születet és ott halt meg Jézus. Az a kereszténység bölcsője, s onnan

indult ki a keresztről való tudomány. Ezek a gondolatok Nagy Konstantin óta annyira eltöltötték a lelkeket, hogy valóságos beteges rajongás fogta el az embereket, amely őket nagy számba vitte a szentföldre. Különösen Jézus sírja, vagy a „szentsír” volt az, amelyet nagy előszeretettel látogattak, s amelynek fölkeresését különös érdemszerző és üdvösséges dolognak tartották. Ezért nagy zarándok csapatok keresték fel a szentföldet, és szentsírt.

A keresztények egy ideig nyugodtan élhettek eme valóságos rajongásuknak. Palesztina a bagdadi khalifák hatalma alatt állott ugyan, de ezek nem háborgatták őket vallási gyakorlataikban. Azonban a 11. században a szelduk törökök kezébe került. Ezek fanatikus gyűlölettel viselkedtek a keresztények iránt. A zarándokokat különféle módon sanyargatták, az istentiszteletek gyakorlásában háborgatták s a keresztény jelvényt sehol meg nem tűrték.

Az üldözések nem lankasztották a keresztényeknek a szentföld után való vágyódását, hanem azt még fokozták. A vallásos rajongáshoz járult a lovagias hősiesség kifejlődése. Ez a két erő mindinkább általánossá tette és megérellelte azt a nézetet, hogy a keresztények kötelessége a szentföldet kiragadni a „hitetlenek” kezéből. Amikor aztán a visszatérő zarándokok mesés dolgokat beszéltek el a kiállott szenvedéseikről, a forrongó szenvedélyek könnyen lángra lobbantak. Különösen kitűnt egy *Amiensi Péter* nevű szerzetes, aki oly sötét színekkel festette a keresztények helyzetét a szent földön, hogy *II. Orbán* pápa jónak és szükségesnek látta *Klermontba* 1095-ben e tárgyban zsinat összehívását. A zsinaton élénk színekkel festette a keresztények sanyarú helyzetét. Általános bűnbocsánatot és örök boldogságot ígért mindenkinek, aki a szentföld visszahódítására indítandó háborúban részt vesz. A pápa beszéde óriási hatást keltett. A zsinat tagjai egy értelemmel kiáltották: „Isten akarja”. Egyben szóba hozták *László*, magyar királynak, a megindítandó hadsereg vezérévé választását, de halála megakadályozta e tiszt teljesítésében.

A lelkesedés legnagyobb volt Franciaországban, hol a zsinat tartatott. Azok, akik fogadalmat tettek a háborúban való részvételre, ruhájukra veres posztóból készült keresztet tűztek, s innen származik a kereszties név. Hogy milyen nagy volt a lelkesedés, azt az is bizonyítja, hogy sokan nem tudták bevárni az indulás idejét (1096, aug. 15.), hanem *Amiensi Péter* és pénznélküli *Walter* vezetése mellett korábban útrakeltek. Azonban a szentföldre el nem juthattak, mert a zsidókon elkövetett kegyetlenségeik, s rabló pusztításaikért *Kálmán* király szétverte őket Magyarországon.

Összesen hét kereszties hadjárat volt, amely csaknem 200 évig kötötte le a kereszténység erejét, figyelmét. Minden

kiválóbb európai uralkodó kötelességének tartotta egy, vagy másképpen abban részt venni. Különbösen erre buzdították a pápák is, akik jól tudták, hogy a világi uralkodók elfoglaltsága és lekötöttsége az ők hatalmuk emelésére szolgál.

Az első rendezett hadjáratot *Bouillon Gottfried* lotharingiai herceg vezette, aki Jeruzsálemet elfoglalta s a „szent-sír védője” címet felvette. A második hadjárat vezetői *III. Konrád* német császár és *VII. Lajos* francia király voltak. A harmadikat *Barbarossa Frigyes* német császár, *Fülöp Ágost* francia és *Oroszlánszivű Richárd* angol király vezette. A negyedik hadjáratot *Imre* magyar király szervezte, de ez nem jutott el a szentföldre, míg az ötödik, amelyet *II. Endre* magyar király és *II. Frigyes* német császár vezetett, eljutott ugyan, de miután a *Tábor* hegyén épült fellegrvárát eredménytelenül ostromolta, azt ott is hagyta. *II. Endre* azonban a „jeruzsálemi király” címét vette fel minden alap nélkül. A hatodik és hetedik hadjáratot *XI. Lajos* francia király indította, de célt egyikben sem ért.

A keresztes hadjáratok lassankint elfajultak. A vallásos lelkesedés helyett sokat az üzérkedés, a kalmár szellem, a babona, vagy a jobbágyság alól való felszabadulás reménye indított a részvételre. Éppen ezért a célt, amelyért megindultak, el nem érhatték. A szentföld továbbra is a mohamedánok kezében maradt. Az igazi célt tekintve tehát hiábavaló volt az a tenger pénz- és emberáldozat, amit a keresztes háborúk fölemésztettek.

Azonban a keresztes hadjáratoknak mégis megvolt a maguk hatásuk Európa népeire. A kereskedelem föllendült, a földművelés újabb tapasztalatokkal gazdagodott, a tudomány bővült, a költészet újabb műfajokat hozott létre kelet befolyása következtében. Csak magára a vallásra és egyházra volt káros hatása a hadjáratnak. A pápák túlzott hatalmát még jobban növelte; a babonát, a szentek tiszteletét, az ereklyékkel való visszaélést terjesztette. De egyben megrendítette a föltétlen bizalmat az egyház iránt, amely egy ilyen sikertelen mozgalomnak kezdeményezője és vezére volt.

HARMADIK FEJEZET.

Az egyházi uralom.

30. A szkolászticizmus.

A kath. egyház uralkodási törekvéseinek támogatására lépett fel a szkolászticizmus. Nevét onnan vette, mert művelői leginkább a zárda-iskolákból kerültek ki. (schola = iskola). A szkolászticizmus tulajdonképpen egy bölcsészeti

irányzat volt, mely azt a célt tűzte maga elébe, hogy azokat a hitvallásokat, amelyeket a zsinatok megállapítottak, az ész és tudomány előtt is igazolja s azokat egy egységes rendszerbe foglalja.

Ilyen elhatározással kezdett először munkálkodni *Anselm* (1033—1108.) canterbury-i érsek, akit ezért a szkolászticizmus megalapítójának lehet tekinteni. Az egyház által elfogadott és tanított hitvallások föltétlen igazságát elfogadta s másoknak is azt tanította, hogy azokat elsősorban hinni kell. A hit nélkül megérteni sem lehet. Ezen alapokból kiindulva írta: „*Cur deus homo*” című munkáját, amelyben bölcsészeti okoskodással igyekszik bebizonyítani, hogy az Istennek okvetlen emberré kellett lennie a Jézusban. Miért? Azért, mert az ember bűnével megsértette Istent. Az ember képtelen volt arra, hogy ezért a sérelemért Istennek elégtételt adjon. Magának az Istennek kellett emberi alakban megjelennie, hogy önmagának igazságot szolgáltasson. Ez a helyettes elégtétel tanának a bölcsészeti igazolása.

Azonban mihelyt az értelemnek és bölcsészeti gondolkodásnak helyet adtak a hittani tételek vizsgálatánál, azonnal kitűntek azoknak fonákságai és lehetetlenségei. Így mindjárt az *Anselm* tanaival szemben fellépett *Roscelinus*, aki azt tanította, hogy az egyetemes fogalmak csak a gondolatban léteznek, de a valóságban nincsenek meg (nominalizmus). A szentháromság is egy ilyen üres fogalom, de a valóságban nem létezik. A három isteni személy három önálló isteni lényeg a valóságban. Így tehát a szentháromság tulajdonképpen három istenséget jelent.

Ezt a tant a *soissoni* zsinat 1092-ben kárhoztatta ugyan, de később *Abälard* (1079—1142) ismét felszínre hozta. *Abälard* egyike volt kora legkiválóbb és legszabadabb szellemű férfiainak. Ő megfordította *Anselm* amaz alaptételét, hogy a hit alapja az értelemnek. És ezzel szemben azt mondotta, hogy az értelem, a belátás az alapja a hitnek. A hitcikkeket nem kell föltétlenül elfogadni, hanem azokban mindennek előtt kételkednünk s csak miután a józan ész igazolja, azután kell elfogadnunk. Igen természetes, hogy ő is arra a következtetésre jutott, hogy a szentháromság egyházi tanát józan ésszel felfogni nem lehet. Ezért egy másik *soissoni* zsinat 1121-ben könyvét, melyben a szentháromságra vonatkozó nézeteit mondotta el, megégettette, őt magát pedig zárda fogságra ítélte.

Még nevezetesebb szkolásztikusok voltak *Aquinói Tamás*, *Dunskotus Erigena János*, akik egyes hitcikkek bizonyítására által a kath. egyháznak nagy szolgálatokat tettek. De a végén mégis átlátta a világ, hogy a szkolászticizmus lehetetlen feladatra vállalkozott, mert a kath. egyházi hitcikkeket a józan ésszel és a bölcsészettel öszhangba hozni nem lehet.

31. A kath. egyházi uralom fegyverei.

A róm. kath. egyház gondoskodott arról, hogy a hosszú harcok által kivívott uralmát lehetőleg biztosítsa. Ezért törvényeit, szertartásait, intézményeit úgy alkotta, hogy azok mind megannyi fegyverek legyenek kezében. Már maga a hierárkhiai szervezet úgy van megalkotva, hogy az a maga hatalmát kifelé is könnyen érvényesítheti. De ezen kívül a következő fegyverekkel rendelkezett:

1. *A szentségekről szóló tan.* A szentségek száma hétben állapított meg u. m.: a keresztség, a bérmálás, áldozás, a házasság, papszentelés, gyónás és úolsó kenet. A szentségek úgy voltak feltüntetve, mint olyan eszközök, amelyek kizárólag az egyház kezében vannak s amelyek által az Istennek kegyelmi ajándékait közölheti a hívekkel. Így hát az üdvösség nem az egyes embertől, hanem az egyháztól függ s azt annak osztogatja, akinek akarja. Különösen a *fülbegyónás* szolgáltatta ki a híveket a papoknak.

2. *Az egyházi törvénykezés.* Ez az intézmény az egyházaknak birói jogokat adott. Saját híveit megidézhetette s azok cselekedeteit megvizsgálhatta. A bűnösökre szigorú büntetéseket szabott.

3. *Az inkvizíció.* Ez a hit nyomozó törvényszék, amelynek hivatása az, hogy a kath. egyház felfogásaival ellenkező nézeten levő embereket az u. n. *eretnekeket* büntesse, üldözze s a lehetőleg kiirtsa. Ezt a törvényszéket ugyan csak III. Ince pápa állandósította, de őtet jóval megelőzőleg működött a kath. egyházban. A bíróság tagjai rendszeren elfogultak voltak hitükben s nagy kegyetlenséggel kinoztatták azokat, kiket az eretnekség vádjával megidézhettek. Ha a vádlott tagadott, különböző kínzó eszközökkel birták valómásra. Az ítélet a bűn mértéke szerint vezeklés, egyháztok, fogság, gályarabság, pellengérré állítás, vagy máglya volt. Sőt arra is volt eset, hogy az eltemetett eretneknek csontjait kiásatták és megégették. Az inkvizíció egyideig a püspökök kezében volt, de később a domokosrendű szerzetesekre birták, akik kimondhatatlan kegyetlenséggel kinoztatták azokat, akik kezükbe kerültek.

4. *Az anathéma.* Eszerint a pápa átkot mondhat azokra, akik rendeleteinek ellenszegülnek. Az ilyen pápai átoknak szomorú következményei voltak. Akit az sújtott, az egyházból ki volt zárva. Templomba nem járhatott, sőt bárki elfoghatta és megölhette. Ha pedig uralkodó volt az illető, akkor alattvalói megtagadhatták neki az engedelmességet.

5. *Az interdiktum.* Az interdiktum az egyházi büntetésnek az a neme, amely egy bizonyos helyen, bizonyos időre felfüggeszti az istentiszteletek tartását s a szentségek kiszol-

gált
tem
egy
lye
va
él

IV

gáltatását. Részlegesnek nevezték akkor, ha csupán egy templomra nézve mondatott ki ez a tilalom; általános, ha egy egész kerületre, vagy tartományra vonatkozott. Személyekre is vonatkozhatik az interdiktum, amikor egyeseket, vagy városok és országok lakóit zár el az egyházi jogok élvezésétől.

IV. korszak. A pápai és egyházi hatalom hanyatlása.

ELSŐ FEJEZET.

A pápaság.

32. A pápai hatalom és erkölcs súlyedése.

A túlfeszített húr könnyen elszakad. A hatalmi túlkapások magának a hatalomnak is vesztét okozzák. Így történt ez a pápai hatalommal is.

VIII. *Bonifacius* (1295—1303) még tovább akarta erősíteni azt az uralmat, amelyet elődei elég korlátlanul gyakoroltak. De erőszakosságával éppen ellenkezőt, t. i. a pápai hatalom hanyatlását érte el.

A fordulat úgy következett be, hogy a pápa IV-ik, vagy Szép Pülöp francia királlyal különféle okokból ellentétbe jutott. Ezért, amikor a pápa Szép Fülöp és I. Ede angol király közti háboruban a maga atyáskodásával közbelépett, Szép Fülöp a hivatlan békitőt nem fogadta el, sőt tiltakozott az idegen beavatkozás ellen. Ezért a pápa egy bullát adott ki, amelyben az egyházi javak megadóztatása ellen tiltakozott s átkot mondott azokra, akik az ilyen adót kivetik és azokra is, akik azt megfizetik. Erre Szép Fülöp azzal válaszolt, hogy országából az arany és ezüst pénznek a kivitelét megtiltotta, ami a pápának jelentékeny anyagi veszteséget okozott. A két fél között az ellentét mindinkább növekedett. Tetőpontját akkor érte el, amikor a pápa 1302-ben kiadta az „*Unam sanctam*” kezdetű bulláját. Ebben kifejti, hogy amiképpen egy az Isten, egy a hit, egy a Jézus, egy a keresztség és egy az egyház: úgy az egyháznak is csak egy feje van: a pápa. A pápának minden teremtmény fölött korlátlan hatalma van. A világi uralkodók csak hűbér címen kapják hatalmukat a pápától, aki azt bármikor visszaveheti tőlük. Egyben átkot mond a királyra.

A király a francia nemzet egyhangú támogatása mellett

eretnekséggel és erkölcstelenséggel vádolja a pápát, amire a pápa az egész országot interdiktummal sújtja. Franciaországot pedig, mint hűbért, a német királynak ajándékozza. Ezen hatalmi visszaélésért a király kancellárja a pápát fegyveres erővel szülővárosában támadta meg. A pápa bizva méltósága erejében és tekintélye nagyságában trónon ülve, díszruhában fogadta az ellensége'. De hiában. Azért a saját palotájában elfogták. Ez a megaláztatás olyan fájdalmas volt a pápára, hogy a különben is öreg főpap, azt túl nem élhette. Meghalt 1303-ban.

Innen kezdve a pápai hatalom rohamos hanyatlásnak indult. A hanyatlást elősegítette a *pápák babyloni fogsága* (1307—1378). A francia királyok, hogy a pápák működését annál inkább ellenőrizhessék s hogy hatalmukat korlátozhassák *Avignonba* tétették át a pápai székhelyet. A pápai hatalomnak e francia városhoz való kötését nevezzük a *pápák babyloni fogságának*. Valódi fogság is volt rájuk nézve az a 70 esztendő, amelyet itt töltöttek, mert ez idő alatt teljesen a francia királyok befolyása alatt állottak. Sőt az is megtörtént, hogy a csalhatalannak hirdetett pápa elődjeinek a bulláit érvényteleneknek nyilvánította s intézkedéseit megsemmisítette. Így az egykor rettegett hatalmaság a francia politika eszközévé lett. V. Kelemen volt az első pápa, aki Avignonban lakott s XI. Geryely volt az, aki székhelyét ismét áttette Rómába.

A pápai hatalom hanyatlásának további oka volt a pápát választó bibornoki testületnek a meghasonlása, amit *nagy szakadásnak* (schisma) neveznek. Ez úgy történt, hogy az olasz bibornokok választottak egy pápát (VI. Orbán), a francia bibornokok is egy másikat (VII. Kelemen). Az első székhelye volt Róma, a másiké Avignon. Mind a kettő a kath. egyház törvényes fejének tartotta magát. Kölcsönösen átkozták egymást. Végül a *pisai zsinat* 1409-ben a két pápát letette és egy harmadikat (V. Sándor) választott helyükbe.

Még többet ártott a pápai hatalomnak a pápák tulságos *pénzvágya*. Hogy ezt kielégítsék, különféle címek alatt megadóztatták hiveiket. Az isteni kegyelmet is áruba bocsátották. Így már VIII. Bonifacius 1300-ban általános *bűnbocsánatot* (bucsú, indulgentia) hirdetett mindazoknak, akik Rómát felkeresik zarándoklatban. Ez az ugynevezett jubileumi bűnbocsánat, amelyet száz évenként kellett volna ismételni. De a későbbi pápák leszállították előbb 50, majd 33 és végül 25 évre, hogy a zarándoklótól annál többször és több pénz gyűljön be a pápai pénztárba. Utoljára azt sem kívánták, hogy Rómába zarándokoljanak a hivek, hanem megelégedtek az útiköltség elküldésével is. Sőt X. Leó pápa annyira ment, hogy bűnbocsátó leveleket bocsátott ki s

azokat pénzért árultatta. Nem csoda tehát, ha ilyen körülmények között a pápa és vele a kath. egyház tekintélye lehanyaglott s a lelkeket mindinkább betöltötte a reformáció gondolata és óhajta.

MÁSODIK FEJEZET.

Az egyház javításra irányuló törekvések.

33. Vald Péter.

A pápák hatalma s az egyház visszaélései mind nagyobb és több elégtelenséget ébresztettek a keresztények között. Az első, aki nemes elszántsággal és hősi bátorsággal szót emelt az egyházi visszaélések ellen, *Vald Péter* volt.

Vald Péter a XII. század vége felé élt. Lyonban, Franciaországban, gazdag kereskedő volt. A bibliának szorgalmas olvasása által rájött arra a nagy ellentétre, ami az apostolok egyszerűsége és a pápai tekintély, az őskeresztények szegénysége és az egyház uralkodása között van. Ezért elhatározta, hogy ő maga fog példát mutatni arra, hogy miképpen él egy igaz keresztény, aki bibliai alapon áll. Eladta tehát minden vagyonát s árát kiosztotta a szegények között, amint Jézus a gazdag ifjútól kívánta. A bibliát francia nyelvre lefordította 2 pap által, hogy mások is annál könnyebben hozzájussanak annak tanításaihoz. Ő maga pedig a szentírás alapján bűnbánati beszédeket kezdett tartani. Részint a biblia olvasás, részint az ő személyes befolyása következtében többen hasonlóképpen cselekedtek. Kezdetben lyoni szegényeknek, későbbben pedig az alapítóról valdenseknek nevezték követőit.

Nagyon békés emberek voltak s kezdetben még csak nem is gondoltak arra, hogy az egyházzal ellenkezésbe jöjjenek. Azonban mennél inkább ragaszkodtak a bibliához, annál inkább összeütköztek az egyház szokásaival és törvényeivel. Az első összetűzés a miatt történt, hogy a bibliát miért adják mindenkinek a kezébe s miért engedik meg, hogy laikus is prédikáljon. E miatt *III. Lucius* pápa 1184-ben a veronai, *III. Incze* pedig 1215-ben a lateráni zsinaton az egyházból kiátkozta őket.

Számuk a kiközösítés után is mind jobban növekedett. Franciaországon kívül Olasz- és Csehországban nagyon elszaporodtak. De köztük és a kath. egyház között az ellentét is mind élesebbé lett. A pápai tekintély helyett a biblia tekintélyét állították előtérbe, a papság fényüzései helyett az apostoli egyszerűséget javasolták; az egyházi

szertartásos életnél többre becsülték a lélekből fakadó kegyességet. Különösen a hegyi beszéd tanításait ajánlották mindeneknek.

A kath. egyház mindent elkövetett ellenük. Amikor látta, hogy az egyszerű kiátkozás nem használ, erősebb fegyverekhez nyúlt. Keresztes háborút indított ellenük s a többi eretnekek ellen. Bár húsz évig folyt ez a háború, mely idő alatt Franciaország egy részét feldúlták, de a valdensesek kiirtása még sem sikerült. Maga a mester: Vald Péter az üldözés elől elmenekült ugyan Csehországba, hol 1217. körül meghalt; de követői közül sokan megmaradtak. Ezekkel szemben újabb fegyverhez nyúlt az egyház. Felállította a hitnyomozó törvényszéket, mely maga elé idézve kínozta, vagy öket s ha meg nem tértek máglyahalálra ítélte.

Csodálatos, hogy az egyház akkor, amikor még hatalmas teljességében volt, amikor császárokat és királyokat engedelmségre kényszerített, ezeket a lyoni szegényeket nem tudta eltörölni; mert ők hitüket és lelkesedésüket vitték az egyenlőtlen küzdelembe. A savoyai és piemonti völgyekbe húzták meg magukat, hol az ismételten megújuló üldözések mellett is fennmaradtak napjainkig. Sőt 1848-ban Szardinia királya vallásszabadságukat törvényesen biztosította. Számuk tetemesen lepadt, de kegyes és az evangéliumhoz ragaszkodó életük által kitűnnek.

34. Wiklif János.

Vald Péter halála után mintegy 150 évvel Angolországban is akadt egy merész tudós, aki előbb tanár volt az oxfordi egyetemen, később lelkész lett. Ez a férfi Wiklif János volt. (1336—1384). Az ő föllépésére a pápának egy embertelen eljárásra adott okot. Ugyanis midőn 1370. körül egy pusztító járvány a népet elcsüggesztette és elkeserítette, a pápa vigasztalás helyett a péterfillérek behajtásával sanyargatta. Ez eljárás ellen III. Eduárd király álláspontját helyeselte. Kifejtette, hogy még a pápa címét is méltatlanul viseli az egyház feje. Annál kevésbbé illetik meg a vele járó jogok és nagy hatalom. Ezek eltörölnödők s a szerzetesi élet is megszüntetendő. Kimutatta, hogy a papság politikai befolyásának nincsen semmi bibliai alapja.

Még mélyebben is behatolt az egyházi visszaélések tanulmányozásába. Elvetette a képek és ereklyék tiszteletét. Ellenezte a papi nőtlenséget, a latin nyelv használatát. Különösen kikelt az átlényegülés tana és a fülbegyónás ellen. Kimutatta, hogy ezek csak arra valók, hogy a papság uralmát és hatalmát biztosítsák és fenntartsák. Nagy szolgálatot

tett a szabad irányú kereszténységnek az által, hogy tanait tudományos alapon fejtette ki. Sőt a bibliát is lefordította angol nyelvre. Műveiben a későbbi reformátori törekvések gazdag táplálékot találtak. Követői nagyobb részben a művelt osztályból kerültek ki. Bár erős üldözésnek voltak kitéve, de azért fönnmaradtak a reformációig.

A kath. egyház nem nézte tétlenül a szabad szellemnek ez erőteljes munkáját. Wiklifet igyekezett megfosztani attól a nagy befolyástól, melyet mint egyetemi tanár gyakorolt az ifjuságra. Ezért különösen kolduló barátok közbenjárására egyetemi tanári székét elveszítette s egy vidéki faluba helyeztetett, hol mint lelkész elvonúltságban élt. Meghalt 1384-ben. Halálát megelőzőleg 2 évvel a londoni zsinat tanait elvetette. A konstanci zsinat pedig 1415-ben azok ereinek voltát kimondotta s egyben elrendelte, hogy csontjai kiásattassanak és megégettessenek, ami 1428-ban meg is történt.

35. Husz János.

1835 III. 4. Pol

A Wiklif János szellemét és könyveit az Angliában tanuló cseh egyetemi hallgatók áthozták Csehországba s itt Husz János lett azoknak elszánt terjesztője. Husz János 1369-ben született Huszinecben. Prágában tanult. A szabad művészetekben és a teológiában szerzett kiváló képesítés után 1398-ban a prágai egyetem tanára lett. Tanári működése mellett az ottani Bellehem-kápolnában anyanyelven tartott egyházi beszédeket. Tudománya és kiváló szónoki tehetsége folytán általános népszerűsége tett szert. Sőt még Zsófia királyné is, őt választotta gyóntatójának.

A bibliának és Wiklif iratainak az olvasása folytán meggyőződött az egyház sokrendbeli visszaélései felől. Bár a Wiklif tanait mind nem fogadta el, de azoknak a papság és a pápa visszaélései ellen való részét magáévá tette. Szerinte a papság nem arra való, hogy uralkodjék, hanem arra, hogy tudománnyal, hittel és jó példaadással ékeskedjék. Buzdítására és személyes közbenjárására többféle egyházi visszaélés megszűnt.

Azonban, amint az ő szabad szelleme nagyobb mértékben megnyilatkozott: az egyház gyanúja is növekedett. Előljárói, kik eddig nagybecsűlték, elfordultak tőle. A hatalmára féltékeny papság ellene fordult, míg a szabad szellemű nemesség lelkesült érte. Megindult ellene is az egyházi üldözés. 1410-ben már V. Sándor pápa kiátkozta az egyházból. De ez sem őt, sem híveit nem rettentette el az egyház javításától. Azért barátságos úton kísérelték meg az egyezséget. De amikor XXIII. János pápa a nápolyi király ellen

keresztes háborút indított s általános bűnbocsánatot ígért mindazoknak, akik e háború költségeihez hozzájárulnak: *Husz János* ezen lelki üzérkedésnek ellene mondott. Ezzel annyira magára vonta a pápa haragját, hogy 1412-ben ismét átokkal sújtotta s elfogatását elrendelte. *Husz* híveinél talált védelmet s javító munkáját leveleivel és könyvek kiadásával még tovább folytatta. A *Wiklif* tanaiból mind többet vett át s azokat nyíltan hirdette.

Végül *Zsigmond* német császár és magyar király 1414-ben *Konstanzba* zsinatot hívatott, hogy azon a csehországi vallási viszályok kiegyenlítésenek. E zsinatra *Huszt* is megidéztek, aki a császártól kapott oltalom levél erejében bízva, nyugodtan el is ment. De alig, hogy *Konstanzba* érkezett, ott azonnal elfogták és börtönbe zárták. Ok nélkül hívatkozott az oltalom levélre. Ellenségei a király lelkiismeretét elaltatták azzal a hamis okoskodással, hogy az eretneknek adott szó nem kötelez. Többszöri kihallgatás után műveiből 39 tévtant terjesztettek elébe. Miután azokat vissza nem vonta, halálra ítélték s 1415-ben a *Rajna-folyó* mellett máglyán megégették. Ugyanez a sors érte egy évvel későbbben barátját és elvtársát: *Prágai Jeromost* is.

De a tűz csak a testet égethette meg. *Husz* követői nagy számban maradtak, akiket az úrvacsoránál a kehely használatáért kelyheseeknek, vagy kaliksztinusoknak neveztek. Ezek később *Ziska* és *Prokopius* vezérlete alatt heves harcokat folytattak *Zsigmond* ellen. Végül egymás közt is meghasonlottak. A többség elismerte a *Zsigmond* királtságát s néhány lényegtelen engedmény árán visszatért a kath. egyházba (1433.) De az u. n. *táboriták* tovább is megmaradtak hitükben.

36. A reformokat sürgető zsinatok.

Az egyházi élet elfajulása nem csupán egyes kiválóbb ember lelkét töltötte el méltó keserűséggel, hanem magának az egyháznak jobb gondolkozásu hivei is nagy megbotránkozással nézték azt. A romlottság okát általában a pápák visszaéléseiből származtatták. Azért általános lett az a felfogás, hogy az egyházi élet megjavítását a pápáktól hiába várják. Azt csak zsinat eszközölheti. A közzsinat pedig fölötte áll a pápának. Annak határozatait a pápa is köteles elfogadni és teljesíteni. Ez a felfogás s az ebből származott közóhajtás hozta létre a *pizai*, a *konstanzi* és *bázei* zsinatokat, amelyeket reformokat sürgető zsinatoknak nevezünk.

A *pizai* zsinat 1409-ben tartatott. Ekkor a *bibornoki* szakadás folytán két pápája volt az egyháznak: XII. *Gergely*

Rómában és XIII. *Benedek* Avignonban. Mindkettő egyforma hatalmat tulajdonított magának s így az egyháznak egyszerre két feje volt. Ezen a tarthatatlan állapoton kívánt segíteni a pizai zsinat. Ezért megidézte mind a két pápát. De egyik sem jelent meg a zsinaton. Ez engedetlenség miatt mind a kettőt letette hivataláról s helyettök megválasztotta V. *Sándort*. Mivel pedig a két első sem mondott le hivataláról, így az egyháznak egyszerre három pápája lett. A zsinat azt is kimondotta, hogy az egyházat fejében és tagjaiban reformálni kell. Az újonnan választott pápa is hajlandónak mutatkozott erre, de azt adván okul, hogy az egyházjavításhoz nagyobb előkészület szükséges, három évre elnapolta a zsinatot. Közben V. *Sándor* meghalt, kinek helyét XXIII. *János* foglalta el, aki előde ígérete szerint 1412-ben összehívta ugyan Rómába a zsinatot, de az eredmény nélkül szétoszlott.

A szabadabb szellemű bibornokok ebbe nem tudtak belenyugodni. *Zsigmond* császár és magyar király is óhajtván az egyházi élet javulását, kényszerítette XXIII. *János* pápát, hogy Olaszországon kívül hívjon össze egy új egyetemes zsinatot. Így hívta össze 1414-ben a *konstanzi* zsinatot. A zsinat nagyon fényes volt. Szép reményekkel s merész elhatározásokkal vettek részt benne a tagok. Le is tette mind a három pápát hivatalából. Azonban V. *Márton* személyében új pápát választott. Az új pápa néhány külső reformot megengedett ugyan, de a többségnek a behatóbb reformokra irányuló törekvését megghiúsította. Így a zsinat nem érte el igazi célját, sőt a Husz *János* megégettetése által azzal teljes ellentétbe jött. Végre 1418-ban a pápa feloszlatta a zsinatot s az abban résztvevőknek holtig tartó bűnbocsánatot ígért.

A *bázei* zsinatot a közvélemény követelésére szintén V. *Márton* hívta össze 1431-ben abban a tudatban, hogy a zsinat tagjaival holmi apróbb engedmények árán kiegyezik. Ennek a zsinatnak az egyházi élet reformációja mellett az is célja volt, hogy a huszitákkal békét kössön. Azonban V. *Márton* a zsinat megnyílta előtt meghalt s helyét IV. *Jenő* foglalta el. A zsinat nagy eréllyel fogott célja megvalósításához. A huszitákkal kiegyezett. A zsinatnak önállóságát kimondotta. Az egyházi élet javítását sürgette, de különösen a pápa hatalmát korlátozta.

Az így megnyilatkozott szabad szellem nem tetszett a pápának. Azért a zsinat helyét előbb *Ferrarába*, majd *Florencebe* tette át, ahol a bázei zsinatot lázadónak jelentette ki és átkot mondott reá. Azonban a szabadabb gondolkozású tagok tovább folytatták Bázelen a zsinatot. A pápai átokra azzal feleltek, hogy a pápát letették hivatalából s helyébe a savoyai herceget V. *Félix* néven választották meg.

de őt kevesen ismerték el pápának s ezért lemondott. A bázeli zsinat is 1449-ben szétoszlott, anélkül, hogy a pápai hatalmat megtörni s az egyházat reformálni tudta volna, mert amely határozatokat hozott, azokat is a pápa érvénytelenítette.

37. A humánizmus.

Amint a kath. egyház tekintélye hanyatlott, amint elveszítették az emberek bizalmukat benne: olyan mértékben kerestek valami egyebet, ami lelküket megnyugtassa s fejlődött igényeiknek megfeleljen. Így menekültek sokan a kath. egyháztól, amelyben csalódtak, a tudomány és művészetek karjaiba, amelyektől új életet vártak. Különösen a klasszikus latin és görög írók tanulmányozását s az ókori művészetek felelevenítését tekintették olyannak, amelyből új műveltség és új szellemi élet sarjadzik. Ez a mozgalom Olaszországban indul meg s *röneszánsz*, vagy *újjászületés* néven ismeretes a történelemben. Mivel ez a mozgalom az egyháztól függetlenül az általános emberi műveltséget tűzte zászlójára, azért szülte az u. n. *humánizmus* irányzatot. A kath. egyház gyöngülését pedig semmi nem mutatja jobban, mint az, hogy tőle függetlenül, sőt az ő céljaival ellentétben egy ilyen tudományos irányzat keletkezhetett. Bár sokszor ez is túlzásba ment s a keresztény egyház visszaélései miatt magát a keresztény szellemet is elítélte, de azért sokat tett a lelkek fölvilágosítása és a reformáció előkészítése érdekében.

A humánizmus bár Olaszországból indul ki, legjelesebb képviselői Németországon voltak, akik közül ki kell emelnünk *Reuchlin Jánost* és *Rotterdami Erasmust*.

Reuchlin János (1455—1522) kiváló nyelvész és jogtudós volt. Előbb Ingolstadtban majd Tübingában egyetemi tanár lett. A görög és héber nyelveket tanította, de széles látkörű és egyetememes műveltségű ember volt. A klasszikus irodalom népszerűsítése és terjesztése céljából számos munkát írt. E mellett az első héber nyelvtant is ő adta ki. Ezen kívül számos héber dolgozata jelent meg.

A kath. egyházzal úgy jött ellentétbe, hogy egy kikeresztelkedett zsidó, (*Pfefferkorn*) volt hitsorsosai iránti gyűlöletből, az összes héber iratok megégetését javasolta. Reuchlin ezen gyűlöletből fakadó javaslat ellen a tudomány nevében tiltakozott. E miatt heves harc indult meg a tudomány és az egyház között. E harcban Reuchlint eretnekséggel is vádolták, de azt nem tudták rábizonyítani. Nem csak Miksa császár, de a német tudósok és az ifjúság is az ő pártjára állottak. Az ő hívei a „Gyenge elméjű férfiak levelei” cím

alatt egy iratot adtak ki, melyben a barátok tudatlanságát a gúny éles fegyverével támadták. Reuchlin pedig „Ép elméjű férfiak levelei” cím alatt adta ki a hozzáérkezett üdvözlő leveleket, ami győzelmét megpecsételte.

Rotterdami Erasmus (1465—1536) korán árvaságra jutva, rokonai kolostorba vitték, de a szerzetesi életet hamar elhagyta, hogy tisztán a tudományoknak élhessen. Nagyfokú tudományos munkásságot fejtett ki. Gyönyörű nyelvezettel írt és a finom gúny fegyverét nagy sikerrel használta irataiban. A kereszténység ügyének nagy szolgálatot tett azáltal, hogy az új testamentum görög szövegét kiadta és magyarázatokkal ellátta. Mivel e magyarázatokban eltért az egyház hivatalos felfogásától, azért az egyházi férfiak heves támadásokat intéztek ellene. Bár a kath. egyház egyes szokásait gyakran nevetségessé tette, azért nem volt reformátori szellemű férfiú. Azonban tudományos munkásságával mégis a reformáció útját egyengette.

V. Korszak. A reformáció és a katolikus visszahatás.

ELSŐ FEJEZET.

Az ágostai hitv. evangélikus és a református egyház kifejlődése.

38. Luther Márton.

Már a pisai, bázeli és konstanzi egyetemes zsinatokon többször kifejezésre jutott a keresztények azon közóhajtása, hogy az egyházat fejében és tagjaiban (in capite et membris) reformálni kell. Vald Péter, Wiklif és Husz János bármilyen nagy erővel fogtak az egyházjavítás nehéz munkájához, az nekik mégsem sikerült. Azonban a humanizmus terjedése s a pápák további visszaélései mind jobban megérlelték az egyházjavítás gondolatát, úgy, hogy a XVI. század elején a szívek és lelkek már teljesen elő voltak készítve az új irányzat befogadására. Csak egy bátor és elszánt férfiúra volt szükség, akinek vezetése alatt az egyházjavítás keresztülvitessék. Az a férfi, aki a kor szellemét megértve, az egyházjavításra vállalkozott: *Luther Márton* volt.

Luther Márton 1483. nov. 10-én Eislébenben született. Szülői egyszerű bányászemberek voltak, de gyermekük neve-